

Razmislek o konceptu podnebnih migracij

Abstract

A Reflection on the Climate Migration Concept

The article discusses the conceptual background of the anthropogenic dimension of climate change and its effect on a population's socio-economic vulnerability and mobility. The effects of climate change will fundamentally affect core aspects of societies, leaving an impact on their fundamental values, lifestyles and management. Climate change will also result in the limited ability to adapt and reduced resilience of the population to environmental/climatic changes, as well as increased climate vulnerability. Migrations are one of the ways humans react to changes in their living circumstances. This article aims to shine a light on the understanding of global processes that are responses to climate change effects, as well as the existing state of inequality in the climate burden-sharing processes. Within the nexus of environment-climate-migration, the author offers a critical discussion of the established use of terminology and concepts such as »climate refugees«, while highlighting the background of the question of climate migration in international agreements, as well as in environmental and migration policies. Migrations that occur as a response to climate change effects are therefore expressed as a multilayered phenomenon and show how populations adapt to new environmental, societal, economic and political conditions. In its closing remarks, the article is focused on equitable and effective measures for addressing these migrations. The author touches on the ways in which developing countries are adapting to climate change, but also highlights the increased levels of climatic, social and economic vulnerability.

Keywords: climate change, migration, displacement, vulnerability, climate adaptation

Špela Kastelic is an assistant at the Slovenian Migration Institute ZRC SAZU and a PhD candidate in Environmental Protection at the University in Ljubljana (spela.kastelic@zrc-sazu.si).

Povzetek

Prispevek obravnava konceptualno ozadje antropogene dimenzije podnebnih sprememb in njihov vpliv na obstoječo družbeno-ekonomsko ranljivost prebivalstva ter mobilnost. Učinki podnebnih sprememb v sodobnosti bodo bistveno vplivali na jedra družb, njihove temeljne vrednote, način življenja in upravljanje. Posledice teh učinkov bodo med drugim omejena zmožnost prilagajanja in zmanjšana odpornost prebivalstva na okoljske/podnebnne spremembe ter večja podnebna ranljivost.

Eden od odgovorov na spremembo življenjskih razmer je lahko tudi migracija. Prispevek tako skuša osvetliti ozadje razumevanja globalnih procesov odzivov na učinke podnebnih sprememb ter na obstoječe stanje neenakosti v procesih prevzemanja podnebnih bremen. V odnosu okolje-podnebnje-migracije kritično pretresa uveljavljeno uporabo terminologije in pojmov, kot je »podnebni begunci«, ter osvetljuje ozadje vprašanja podnebnih migracij v mednarodnih sporazumih ter okoljskih in migracijskih politikah. Migracije kot odgovor oziroma posledica učinkov podnebnih sprememb se tako izražajo v obliki večplastnega fenomena in jasno pričajo o načinih prilagajanja prebivalstva na nove okoljske, družbene, ekonomske in politične razmere. V sklepnem delu se prispevek osredotoča na vprašanje migracij na področju učinkovitih in pravičnih ukrepov, tako v luči prilagajanja na podnebne spremembe v državah v razvoju kot tudi povišane stopnje podnebne, družbene in ekonomske ranljivosti.

Ključne besede: podnebne spremembe, migracije, razseljevanje, ranljivost, podnebna adaptacija

Špela Kastelic je asistentka na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU ter doktorska študentka varstva okolja na Univerzi v Ljubljani (spela.kastelic@zrc-sazu.si).

Za uvod

Prispevek je nastal na podlagi razmišljanja o različnih interpretacijah in uporabah pojma podnebne migracije, ki poleg raziskovalne in strokovne srenje v zadnjem desetletju občutno preplavlja tudi medijsko in javno sfero. Refleksija tako podaja manj izpostavljene vidike migracije kot posledice podnebnih sprememb, torej tiste, ki so glede na podnebna tveganja ter nevarnosti pogosto neizraženi. Med njimi velja omeniti ranljivost, prilagodljivost ter odpornost posameznikov in družb na učinke podnebnih sprememb, diferencirano odgovornost držav v primerih nepravilnega prevzema podnebnih bremen ter razpravo o podnebni migraciji kot posledici obstoječe ekonomske in socialne ranljivosti.

Razsežnost vplivov, ki jih bodo imele podnebne spremembe na posameznike in družbe, je mogoče gledati na različne načine. V nekaterih državah bo segrevanje ozračja prineslo otoplitev in tako razširitev obstoječih agrikulturnih panog, medtem ko bo v drugih dotolklo že tako majhne možnosti pridelave hrane in oskrbe s pitno vodo. Kljub deloma pozitivnim izidom za peščico držav bodo učinki podnebnih sprememb potencialno katastrofalni za marsikateri naravni sistem in svetovno prebivalstvo (Giddens, 2011). Vzroki in posledice se namreč zajedajo v jedra sodobnih družb: v načine življenja, uporabo energije, institucionalizacijo in upravljanje, ekonomske sisteme in naše temeljne vrednote (Steffen, 2011). Vse jasnejša realnost teh

posledic ter grožnja negotovosti vsajata »tekoče strahove« (Bauman, 2006), ti pa se predvsem v politikah množijo preko meja racionalnega. Govorimo predvsem o strahu pred rušenjem stabilnosti trenutnih družbeno-ekonomskih sistemov, v katerih določene skupine prednjačijo, ter o vprašanju varnosti enih družb pred drugimi. Beck (2010) meni, da niso toliko podnebne spremembe, temveč podnebne politike tiste, ki globalizirajo in radikalizirajo družbene neenakosti. Te namreč regulirajo in institucionalizirajo odziv mednarodne skupnosti ter nacionalnih držav na podnebne učinke ter (so) oblikujejo percepcijo tveganj in strahu pred negotovostjo.

Na podoben način lahko razumemo tudi odzive na vpliv, ki ga bodo podnebne spremembe imele na družbe in mobilnost. Podnebne migracije so danes v veliki meri prepoznane kot resen problem (glej tudi Bettini, 2017), vendar to ni nujno povezano le z možnimi družbenimi in ekonomskimi težavami, povezanimi s preseljevanjem. Poročilo Evropske unije *Podnebne spremembe in mednarodna varnost* (2008) denimo povzema sodobno migracijsko dikcijo strahu pred (okoljskimi) migracijami in (ekološkimi/okoljskimi/podnebnimi) begunci. V okviru podnebnih sprememb ter okoljske degradacije so to lahko konflikti »na tranzitnih in namembnih območjih« (Svet Evropske unije, 2008: 4), medtem ko v splošnem smislu poudarjajo pritiske »južnih« selivcev na globalni sever. Podnebne spremembe bodo na odločitve o preseljevanju najverjetneje vplivale prek že obstoječih družbeno-ekonomskih in političnih gonilnikov. Podnebna migracija kot »monokavzalen« fenomen je torej napačna interpretacija (Irudaya Rajan in Bhagat, 2018), ki zanemarija trenutne življenjske razmere in priložnosti različnih skupin prebivalstva.

V to področje raziskovanja je tako globoko vpeta kategorija ranljivosti. Mednarodni panel za podnebne spremembe – IPCC – ponuja ožjo institucionalno oznako »podnebne ranljivosti«, ki predstavlja stopnjo, do katere je sistem dovzeten za škodljive učinke podnebnih sprememb oziroma je z njimi nezmožen shajati (IPCC, 2007). Ta definicija sicer sistemsko ranljivost opredeljuje ne glede na biofizične ali družbene lastnosti, zato je sama po sebi dokaj ozka. Osnovna značilnost človekove ranljivosti za podnebne spremembe pa se pravzaprav nanaša na družbene vidike tega fenomena. Okoljske in podnebne spremembe dobijo veljavo šele, ko vplivajo na relativno in absolutno blaginjo posameznikov, skupin in skupnosti (Adger, 1999). Splošno je namreč sprejeto, da se bodo tako rekoč vse države morale soočati z ukrepi prilagajanja na podnebne spremembe, ki pa so tesno povezani s stanjem obstoječega družbenega, ekonomskega in političnega sistema države ter s stopnjo ranljivosti posameznega lokalnega prebivalstva. Adaptacija je sama po sebi izjemno lokalna dejavnost ter se krepko zanaša na lokalne in »ekstralokalne« institucije, ki strukturirajo ustroj

spodbud za posameznikovo in kolektivno delovanje (Agrwal, 2010). Družbena ranljivost kot konceptualni model je po Adgerju in Kellyju prvi korak k presoji in razumevanju družbenih in ekonomskih procesov, ki oblikujejo adaptacijske odzive. Ranljivost se pri tem neposredno nanaša na posameznike in družbene skupine, saj predstavlja trenutno stanje posameznikov, skupin in skupnosti ter opredeljuje njihovo zmožnost spopadanja in prilagajanja na zunanje strese, ki obremenjujejo njihovo blagostanje ter preživetje. Kot podlaga za razumevanje stanja družbene ranljivosti je posebej ključno razumevanje dostopa do virov. Obseg, do katerega so posamezniki, skupine in skupnosti upravičeni do uporabe virov, namreč določa zmožnost, ki jo ima omenjeno prebivalstvo pri shajanju s stresi in prilagajanju nanje (Adger in Kelly, 1999). Na lestvici družbene ranljivosti nepriviligirani namreč najbolj občutijo nepravilnosti pri deljenju virov ter razpadanju družbenega reda (Beck, 2010). Vprašanja o tem, kako (pre)živeti v dobi podnebnih sprememb, so po Becku torej reducirana na hierarhičnost in privilegije.

Prispevek je tako nekakšna refleksija obstoječih opredelitev in razprav na področju povezave med podnebnimi spremembami in migracijami. Uvodoma postavim ključna vprašanja, ki se dotikajo konstrukcije razumevanja učinkov podnebnih sprememb na človeka, ki odpira tudi povezavo med okoljem, podnebjem in mobilnostjo. Načenjam terminološko razpravo o uporabi migracijskih pojmov v povezavi z okoljskimi in podnebnimi spremembami ter krajšo kritično obravnavo alarmantnih predpostavk, ki so prevladovale v prvih akademskih in strokovnih besedilih. Poudarek dajem predvsem možnosti mednarodnopravne zaščite »okoljsko razseljenih oseb«. Posebno podpoglavje je namenjeno vlogi diskurza podnebnih migracij v mednarodnih podnebnih politikah in sporazumih. Tu gre za ključno razumevanje dojemanja povezav med podnebjem in migracijami v nacionalnih politikah ter na nevladni ravni, ki te izsledke posredujejo širši javnosti. V sklepnem delu se osredinjam na vlogo migracije v dihotomiji diskurza uspešne in/ali neuspešne adaptacije na podnebne spremembe. Ta razprava vsebuje osnovne pristope pojmovanja družbene ranljivosti, saj odklepa prostor kompleksnejšim pogledom.

Postavljanje vprašanj: podnebna migracija ali podnebje in migracija?

Narava tveganj, ki jih podnebne spremembe prinašajo, je, da so neotipljiva, izmuzljiva in abstraktna. Večina posameznikov v svojih vsakodnevnih ži-

vljenjih nanje težko pokaže s prstom. Vsekakor pa je lahko za mnoge odzive prepozno, če čakamo, da tovrstne »nevarnosti« postanejo vidne in akutne (Giddens, 2011). Z vstopom v javno sfero se je retorika oziroma percepcija tveganj pretvorila v občutek nevarnosti onkraj predvidenega (Hastrup in Fog Olwig, 2012). Postopna degradacija, naravne okoljske katastrofe ter tiste katastrofe, ki so plod človekovih dejavnosti, so že v preteklosti igrale vlogo dejavnika prisilnih migracij. Možno je predpostavljati, da bodo takšna tveganja podobno vlogo igrala tudi v prihodnosti. Kljub temu podnebne spremembe na področje razseljevanja kot odziva na katastrofe prinašajo določene novosti. V prvi vrsti govorimo o antropogenem dejavniku ter o sorazmerni hitrosti podnebnih sprememb in njihovih učinkov (glej tudi Kajfež Bogataj, 2012). Predvidevanja kažejo, da bo izjemno velik del svetovnega prebivalstva do vzeten za škodljive učinke podnebnih sprememb, kar pod vprašaj postavlja učinkovitost in smotrnost običajnih vzorcev adaptacije, ki jih je bil človek nekoč zmožen razviti (McAdam, 2011).

Politike mednarodnih migracij in podnebnih sprememb že nekaj let predvidevajo, da so antropogene podnebne spremembe praktično že postale ključni gonilnik množičnih migracij z globalnega juga na globalni sever. Varnostni svet OZN ter Okvirna konvencija ZN o podnebnih spremembah – UNFCCC – sta pred dobrim desetletjem svarila pred t. i. množičnimi podnebnimi migracijami,¹ ki naj bi povečale možnosti za nastanek konfliktov ter onemogočale zaviranje pojava podnebno razseljenih oseb. Nihče ne zanika možnosti, da bodo podnebne spremembe dodatno zmanjšale možnosti preživetja, predvsem ranljivih skupin, ter ogrozile življenja ljudi. Učinki neizogibnih podnebnih sprememb bodo namreč veliko bolj kompleksni in ne bodo vplivali zgolj na ranljivost, vzdržljivost in dostopnost do virov, ampak tudi na položaj tistih skupnosti, ki bodo nosile njihove posledice. Poleg tega bodo vplivali na obstoječe vzorce mobilnosti v teh skupnostih ter na njihove zmožnosti za razvoj novih oblik prilagajanja na spremembe. Učinki podnebnih sprememb bodo tako neposredno vplivali na veliko manjše število primerov prisilnega razseljevanja, kot kažejo številna predvidevanja. Hugo je prepričan, da bodo podnebne spremembe le eden od številnih dejavnikov, ki bodo pogojevali mobilnost in nemobilnost (Hugo, 2012).

Tudi v slovenskem prostoru je diskurz migracij v kontekstu okoljskih in podnebnih sprememb dokaj premočrten in deloma katastrofičen. Vidnejši teksti, ki se ukvarjajo s tovrstnimi prisilnimi migracijami, bodisi neposredno navajajo pravno neutemeljene oznake »ekološki begunci« (glej Valenčič,

¹ Retorika teh poročil se je dotaknila tudi Evropske unije, ki ni odlašala s ponavljanjem citatov, da bomo prav v letošnjem letu, tj. 2020, našli na milijone »okoljskih« migrantov (glej Svet Evropske unije, 2008).

2006) bodisi nagovarjajo pravičnost v luči mednarodnopravnega priznanja in zaščite okoljskih migrantov, ki pa je kljub temu še vedno povezana z begunsko retoriko in varnostnim vprašanjem (glej Gnezda, 2016). Prav tako je v (mednarodno)pravnih besedilih mogoče zaznati vidike neposrednega povezovanja med okoljem in razseljevanjem (glej Marolt Maver, 2010; Bevk idr., 2017). Kritičnega vrednotenja katastrofičnih scenarijev, vprašanja linearnosti ter uporabe migracijske terminologije v odnosu do okolja se tako lotevata le dve besedili (glej Brumen, 2017; Zavrtnik, 2015).

Kritične raziskave povezave med podnebjem in migracijami (glej tudi Bettini, 2014; Boas idr., 2019) še danes ostro prepričujejo premočrtnost samoumevnih predpostavk tistih institucij, ki krovno bdijo nad vprašanji o vplivu podnebnih sprememb na človeka. Ta telesa obenem institucionalizirajo odnos med podnebnimi spremembami in mobilnostjo. Veliko tovrstne retorike je namreč usmerjene v spekulacije, da bodo podnebne spremembe neposredno vplivale na čezmerno rast različnih oblik mobilnosti prebivalstva, predvsem migracij, prisilnega razseljevanja lokalnega prebivalstva in preselitev že obstoječih prisilnih migrantov (beguncev) oziroma prebivalcev z ranljivih območij. Vse te oblike migracij naj bi ogrožale mednarodno varnost, prispevale k novim vrstam humanitarnih kriz ter obremenile že tako preobremenjen režim zagotavljanja mednarodne zaščite (Baldwin, 2019). T. i. »neksus« podnebne spremembe–migracije v tem pogledu ni toliko problematika, ki jo je treba identificirati in rešiti z ustreznimi politikami (Bettini, 2017), temveč prihajajoča realnost, ki zahteva temeljito refleksijo že obstoječih izzivov. Odkar je vprašanje vpliva okolja/podnebnja na prisilno preseljevanje stopilo na sceno, so raziskave, poročila in politike proizvedle neznatno število literature, ki podnebne migracije pojmuje kot (varnostno) grožnjo (glej tudi Boas, 2015; Bettini, 2014).

Večja verjetnost je, da bo prav obstoječa ranljivost, torej obstoječi družbeni in ekonomski problemi določenih skupin prebivalstva ali posameznikov tisti, ki bodo zaradi podnebnih stresov vplivali na migracije. Kritiki prej omenjenih institucionalnih retorik so si enotni, da politike oziroma mitologije, ki krepijo maksimalistične poglede na migracije, obnavljajo diskurz varnostnega vprašanja in sejejo strah v kosti prebivalcev zahodnega sveta (glej na primer Werner idr., 2009; McAdam, 2010; Piguet, Pécout in de Guchte-neire, 2011; Hugo, 2013; Boas idr., 2019). Za objektivno dojetje odnosa med okoljskim/podnebnim stresom in (ne)mobilnostjo je treba upoštevati tudi povezave med ekonomskimi in družbeno-političnimi procesi ter porazdelitvijo družbene in politične moči, ki vplivata tako na dostop do virov (Zetter in Morrissey, 2016) kot na kakovost življenja.

Vrnimo se torej k osnovnemu vprašanju: Koliko ljudi bo za posledica-

mi podnebnih sprememb prisilno razseljenih? Odgovor je že na začetku obremenjen z nešteti metodološkimi težavami in pomanjkljivostmi (Biermann in Boas, 2010), zatikati pa se prične že pri terminologiji. Problematiko razprave o izpostavljanju naraščajočega števila »okoljskih beguncev«, enodimenzionalnega dojemanja odnosa okolje–migracije ter neustrezne uporabe terminologije Simona Zavrtnik (2015) osvetljuje skozi analizo prvih kritičnih besedil, ki se nanašajo na razpravo o okoljskih migracijah in vplivu podnebnih sprememb. V nadaljevanju to zgodbo na kratko obnovim, tematiko pa osvetlujem v povezavi z možnostmi mednarodne zaščite prebivalcev »izginjajočih« pacifiških otoških držav.

Jedrnata pojmovna razprava

Prvi, ki je v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja skoval danes močno kritizirano terminološko oznako »okoljski begunci« (*environmental refugees*), naj bi bil Lester Brown z inštituta WorldWatch (Black, 2001). Brownovo razmišljanje o možnosti, da bo prišlo do čedalje pogostejših okoljskih pritiskov naravnih katastrof na prisilno razseljevanje prebivalstva, in terminologijo je Essam El-Hinnawi (1985) povzel v kanoničnem poročilu *Environmental Refugees*, ki ga je pripravil za Program Združenih narodov za okolje (UNDP). Na temo okoljskih beguncev sta sledila še poročila Gro Harlem Brundtland *Our Common Future* (1987) ter še eno poročilo WorldWatch Institute, *Environmental Refugees: a Yardstick of Habitability*, ki ga je pripravila Jodi L. Jacobson (1988). El-Hinnawi tako že takrat trdi, da človekove metode izrabe prsti in slabe prakse poljedelstva resno vplivajo na rušenje ravnovesja med zemljo, vegetacijo in vodo, pri čemer bi lahko bile prizadete tudi mikroklima ranljivih območij. Dezertifikacija kot ena od posledic človekovega vpliva na okolje je po njegovem človekov produkt, pa tudi grožnja zanj. Kljub temu naj bi mobilnosti znotraj in izven degradiranih ruralnih območij pomenile zgolj prilagoditev prebivalcev na okoljske in družbeno-ekonomske razmere, kar je prej praksa večstoletne adaptacije človeka na okolje kot trenutni fenomen (El-Hinnawi, 1985). Ponovno zanimanje za raziskovanje povezav med okoljem in migracijami, ki se je pojavilo desetletje po izidu poročila UNDP o »okoljskih beguncih«, je obudilo tudi percepcije, da bodo učinki podnebnih sprememb v zelo kratkem času povzročili množične prisilne migracije prebivalstva. Eno takšnih alarmantnih poročil, ki sta ga leta 1995 objavila Norman Myers in Jennifer Kent (1995), je predvidelo tudi do milijardo okoljsko razseljenih oseb do leta 2050. Mednarodna organizacija za migracije (IOM) je namreč v poročilu *Migration and the Environment* (1992) navedla, da se bo

veliko ljudi preselilo zaradi okoljske degradacije, ki se bo v prihodnjih letih drastično povečala, Myers in Kent pa sta te številke le konkretizirala. Poleg tega poročilo IOM predvideva, da se bodo tovrstne migracije še povečale zaradi podnebnih sprememb, ki bodo velike površine spremenile v negostoljubna bivanjska okolja.

Legitimnosti koncepta »okoljskih beguncev«, ki se mu je pozneje pridružil še pojem »podnebni begunci« (Afifi in Warner, 2008), so številni raziskovalci ugovarjali že od zgodnjih devetdesetih dalje. Eden od razlogov je število možnih razseljenih oseb, ki pogosto temelji na ocenah števila prebivalstva, čeprav številna okoljsko/podnebno ranljiva območja ne premorejo zanesljivih statistik prebivalstva. Po drugi strani so vprašljive tudi magnitude ter čezmejne destinacije okoljsko oziroma podnebno razseljenih oseb. Razprava o številkah v zvezi z okoljskim razseljevanjem se je takrat polarizirala: na eni strani so bili maksimalistični scenariji (glej na primer Myers in Kent, 1995), na drugi pa minimalistični (glej na primer Shurke, 1994; Black, 2001; Castles, 2002; Gemenne, 2011; Morrissey, 2012). Maksimalistične napovedi so govorile o preselitvi celotnega prebivalstva določenega območja, medtem ko so zagovorniki minimalizma opozarjali, da se bo v primerih nenadnih ali postopnih katastrof verjetno razselilo le določeno število prebivalcev prizadetega območja, in še to znotraj meja države. Migracija zunaj meja, posebno v ekonomsko razvitejše države globalnega severa, namreč še vedno pomeni izjemen finančni zalogaj (Kniveton idr., 2008).

Poleg tega sta oba pojma, »okoljski begunci« in »podnebni begunci«, terminološko neustrezna. Visoki komisar ZN za begunce na primer priznava, da je »kategorizacija« prisilno razseljenih oseb (beguncev ali notranje razseljenih oseb) zaradi zlitja konfliktov, preganjanja, okoljskih stresov in ekonomske deprivacije čedalje težja (Visoki komisar Združenih narodov za begunce, 2007). Kot pojasnjuje Jane McAdam (2011), pojem »begunec« v pravnem smislu namreč opisuje le ozko zamejen razred prisilnih migrantov na svetu. Zloraba pojma za namen prikazovanja množičnih migracij kot posledice okoljskih/podnebnih stresov je po njenem mnenju ne le napaka v pravnem smislu, ampak tudi konceptualna nepravilnost (McAdam, 2011: 102).

Oglejmo si primer »tonečih« pacifiških otokov. Raziskovanja posledic podnebnih sprememb na območju manjših pacifiških otoških držav kažejo, da bodo migracije prebivalstva vnaprej predvidene in načrtovane. To seveda ne pomeni, da se njihovi prebivalci ne bodo prisiljeni preseliti ter da jim ne grozi popolna izguba ozemlja in države. Pravzaprav naj bi bil to »top-down« odziv politik in normativnih okvirjev, ki prisilne migracije napovedujejo kot nekakšen eksodus. V resnici se te napovedi ne ujemajo z realnostjo de-

janskih gibanj s teh območij. Večina raziskav migracij z omenjenih otoških območij preseljevanje obravnava zgolj kot posledico podnebnih sprememb (McAdam, 2011). Hipotetični scenariji preseljevanja otoških prebivalcev, ki zaradi izgube ozemlja zaprosajo za mednarodno zaščito v drugih državah, lahko vsebujejo tudi razloge, ki niso povezani s podnebnimi spremembami. V enačbo je namreč treba všteti tudi pogrezanje tal, lokalno okoljsko degradacijo in industrijske katastrofe. Mayer (2016) razlaga, da so to abstraktni razlogi, saj lahko podnebne spremembe igrajo zgolj vlogo iskre, zaradi katere pride do večje verjetnosti zagona določenega scenarija, pri čemer sam scenarij inherentno ni povezan s podnebnimi spremembami.

Postavljanje vprašanj o tem, ali podnebne spremembe povzročajo migracije ter kakšne bodo te migracije, torej ni povsem na mestu. Bolj smiselno je vprašanje, ali oziroma kako bodo podnebne spremembe spričo različnih podnebnih scenarijev ter politik blaženja in adaptacije preoblikovale vzorce mobilnosti ter v kolikšni meri bo človeška mobilnost vplivala na oblikovanje teh politik (Boas idr., 2019). Ne nazadnje pa se pojavi tudi vprašanje, kako pravične bodo te podnebne politike.

Migracije v mednarodnih podnebnih politikah

Podnebne migracije pomenijo razširitev (specializacijo) koncepta »okoljskih migracij«, saj je migracija odziv prebivalcev na vplive nenadnih in/ali postopnih učinkov podnebnih sprememb, ki vplivajo na njihovo bivanjsko okolje ter na družbeno, gospodarsko in politično stanje v določenem prostoru (Black idr., 2011a). Pravna zaščita razseljenih prebivalcev bo, glede na podnebne učinke, različna. Zetter (2012) navaja predvsem izziv naslavljanja zaščite v primeru postopnih učinkov, kot sta dvig morske gladine ter dezertifikacija. Prvi je po njegovem mnenju glavni povzročitelj velikega števila (trajnih) razselitev, pri drugi pa je učinek težje merljiv in manj očiten migracijski gonilnik.

Koncept »okoljskih migracij« je dalj časa obstajal na presečišču migracijskih in okoljskih politik. Pravzaprav so t. i. fenomen migracijskih tokov kot odgovor na okoljske spremembe v veliki meri obravnavale prav okoljske politike, vendar zgolj na mednarodni ravni. Mednarodne politike na področju migracij in mednarodne zaščite naj bi, po drugi strani, dolgo načrtno spregledovale to opredelitev (Gemenne, 2011). Za boljše razumevanje ključnih tez tega prispevka se za trenutek ustavimo pri časovnem pregledu mednarodnih podnebnih politik in sporazumov, ki so bistveno vplivali na

osmišljanje osrednjega diskurza. Med prvimi je v to presečišče, sicer razmeroma pozno, stopilo Četrto celovito poročilo IPCC (2007) (glej tudi Kajfež Bogataj, 2007), vendar so politični odločevalci šele s Petim poročilom IPCC (2014) dobili izčrpen vpogled v obseg učinkov podnebnih sprememb na notranje in čezmejne migracije, razseljevanje (prisilne migracije, ki ne spadajo v pravni okvir mednarodne zaščite) in nemobilnost (Adger idr., 2015). Ob snovanju Petega poročila IPCC so vzporedno vznikala priporočila o možnostih adaptacije na podnebne spremembe ter o t. i. izgubah in škodi, ki jo bodo utrpele podnebno še posebej ranljive države. Mehanizem politik podnebnih »izgub in škode« (*»loss and damage«*) je na Cancunskem vrhu² leta 2010 plodna tla dosegel z ustanovitvijo Varšavskega mednarodnega mehanizma za prepoznavanje »izgub in škode«, povezanih z učinki podnebnih sprememb (WIM), iz leta 2013 (Wrathall idr., 2015).

Varšavski mehanizem »izgub in škode« je na ravni snovanja mednarodnih podnebnih strategij in sporazumov bistven, saj se dotika vprašanja zmožnosti adaptacije ter reparacij, v zgodbo pa je neposredno vpeto tudi vprašanje migracij. Na podlagi mehanizma sta ga prevzela tako Peto celovito poročilo IPCC kot pozneje Pariški sporazum (2015). V preambuli Pariškega sporazuma je tako poudarek na prepoznavanju učinkov podnebnih sprememb na ranljive skupine prebivalstva, med katerimi so posebej izpostavljeni migranti, domorodna ljudstva, otroci in invalidne osebe. Mehanizem je tudi krovno povezan s Pariškim sporazumom, saj 50. odstavek izvršni odbor Varšavskega mehanizma poziva k ustanovitvi delovne skupine, ki bo oblikovala predloge pristopov za zaviranje, zmanjševanje in naslavljanje razselitev prebivalstva, povezanih s škodljivimi učinki podnebnih sprememb. Številni raziskovalci kljub temu poudarjajo, da implementacije teh smernic na nacionalni in nižjih ravneh migracije še vedno prikazujejo v negativni luči ter da prevladuje razumevanje migracij kot neželene posledice globalnih okoljskih in podnebnih sprememb (Werner in van der Geest, 2013). S tem vprašanje migracij ključno vstopi na področje raziskovanja adaptacije na podnebne spremembe. Pojavijo se namreč nadaljnja razglabljanja o tem, ali je migracija uspešen ali neuspešen proces prilagajanja, s katerim se bodo slej ko prej srečevale vse države.

Kot zadnji je za področje migracijskih politik največji preskok naredil

² Eden od rezultatov Cancunskega podnebnega vrha je bila ustanovitev Cancunskega adaptacijskega okvirja (*Cancun Adaptation Framework*). Vodila za izpeljavo okvirja so bila zgrajena okoli pojma »škodljivi učinki« podnebnih sprememb, katerega korenine sežejo do Deklaracije iz Ria iz leta 1992, ter na poudarku o razlikovanju med počasi in hitro napredujočimi učinki. 13. in 16. člen deklaracije jasno opredeljujeta odgovornosti držav po načelu »onesnaževalec plača«. Okvir navaja, da lahko škodljivi učinki podnebnih sprememb manifestirajo uničujoče nenadne in postopne vplive, ki bodo med drugim močno vplivali ali celo presegli obstoječe pragove prilagajanja na podnebne spremembe (Wrathall idr., 2015).

zloglasni *Globalni dogovor o varnih, urejenih in zakonitih migracijah* (2018), bolj znan kot Marakeška deklaracija. Ta v drugem cilju poudarja »zmanjšanje škodljivih gonilnikov in strukturnih dejavnikov za odločitve za preseljevanje«, med katerimi posebno mesto zasedajo »naravne nesreče, škodljivi učinki podnebnih sprememb ter okoljska degradacija«. Ta definicija obsega pet členov, v katerih so snovalci poročila navedli nujnost meddržavnega sodelovanja pri upravljanju z nesrečami in tveganji, razvoj subregionalnih in regionalnih pristopov in mehanizmov za naslavljanje ranljivosti prebivalstva na podnebno ogroženih območjih, pripravo pristopov za naslavljanje izzivov preseljevanja v primerih nenadnih in postopnih učinkov ter razvoj strategij za adaptacijo in krepitev odpornosti na podnebne spremembe (Global Compact on Migration, 2018).

Z zavedanjem, da to ni pravni dokument, ampak gre zgolj za politična priporočila, so ukrepi za vključitev učinkov podnebnih sprememb na človeško mobilnost v migracijske politike položeni v roke posameznih držav. Werner (2018) verjame, da tovrstni dokumenti sicer lahko bistveno prispevajo h komplementarnosti podnebnih in migracijskih politik ter k njihovim skupnim premikom naprej. Obenem izraža dvom, da lahko tovrstna deklaracija doseže pripravljenost držav za odpiranje zakonitih migracijskih poti ter mejnih prehodov.

Migracija kot adaptacija – kljub ranljivosti

Zadnji del prispevka namenjam krovni temi novejšje literature na področju povezave med podnebnimi spremembami in migracijami, ki med raziskovalci ustvarja korenito polarizacijo. Podnebna migracija je po mnenju enega pola uspešna, za drugi pol pa neuspešna adaptacija na podnebne spremembe, v vsakem primeru pa posledica naraščajoče ranljivosti prebivalstva.

Ko obravnavamo odnos med okoljskimi (podnebnimi) spremembami in migracijami, naletimo na ključno razlikovanje med mobilnostjo kot *adaptacijsko* strategijo na učinke ter na *razseljevanje*, predvsem kadar se življenjske razmere tako poslabšajo, da je prebivalstvo primorano zapustiti območje prebivanja. Hugo (2012) izpostavlja prepogosto predpostavko, da preseljevanje kot posledica okoljskih (podnebnih) sprememb pomeni prisilno migracijo (*»displacement migration«*). Raziskovanje okoljskih migracij je namreč že dolgo nagnjeno k razdelitvam med propadlim poskusom prilagajanja na spremembe in uspešno adaptacijsko metodo (Gemenne,

2011). Institucionalizacija ukrepov za adaptacijo držav na učinke podnebnih sprememb poudarja nujnost prilagajanja na nove in spremenljive podnebne pogoje na nacionalnih ravneh, pri čemer migracija posameznikov iz ranljivih okolij kot taka ne more biti drugega kot neuspešna adaptacija. Hastrug in Fog Olwig (2012) menita, da je takšno razumevanje prilagajanja na podnebne spremembe sedentaristični pogled na družbe, ki je prisoten predvsem v državah globalnega severozahoda. Po njunem ta pogled zapostavlja dejstvo, da nacionalna država za številne prebivalce ni ustrezen okvir ekonomskih in socialnih aktivnosti ali območje lastne identifikacije (Halstrup in Fog Olwig, 2012: 12).

To nas pripelje do drugačnega pogleda na raznolike možnosti adaptacij prebivalstva, ki bodo raznolike po načinih, ravneh in kontinuiteti (Halstrup in Fog Olwig, 2012). Novejše raziskave, začenši s poročilom skupine Foresight *Migration and Global Environmental Change* (2011), so skušale poudariti dobre plati migracij kot odziva na podnebne spremembe (Black idr., 2011b). Poročilo, ki ga je po naročilu britanske vlade spisala četica uglednih strokovnjakov na področju raziskovanja okoljskih/podnebnih migracij, tako optimistično sporoča, da lahko migracija kot adaptacija na spremembe v lokalnem okolju pomeni pozitivno strategijo preživetja ter transformativno priložnost za povečanje dolgoročne vzdržljivosti oziroma odpornosti skupnosti in posameznikov. Koncept migracije kot adaptacije poročilo dalje povezuje s političnimi priporočili, ki se gibajo v območju omogočanja začasnih in krožnih delovnih migracij, ukrepov za krepitev virov zaslužka s pomočjo mikrokreditov in mikrofinanciranja, lajšanja pretoka denarnih pošilk (*remittances*) ter uporabe migracije kot zavarovalne strategije (Foresight, 2011). Bettini (2014) ta pogled pripisuje neoliberalnim agendam,³ ki podnebne migracije postavljajo v položaj žrtve ter spodkopavajo predstavo »odpornega podnebnega migranta«, ki kljub migraciji tvori uspešno adaptacijo. Sakdapolrak in sodelavci (2016) menijo, da interpretacije migracij v poročilu Foresight morda napačno izhajajo iz predpostavke, da so okoljske (podnebne) migracije povečini rezultat racionalnih odločitev posameznikov, gospodinjestev in skupnosti, ki s svojim premoženjem ravnajo strateško. Glede na to stališče je treba upoštevati, da vsa dejanja niso povsem strateška in so pogosto odvisna od socialnih mrež, pritiskov ter obravnave destinacij, kamor naj bi se migranti preselili. Tudi Karen McNamara in kolegice poudarjajo, da so okoljske (podnebne) migracije v resnici vedno razumljene kot zadnja možnost, kadar *in situ* adaptacijske možnosti za zaščito prebivalstva niso več učinkovite (McNamara idr., 2016).

³ Bettini med drugim omenja tudi finančne investicije Azijske razvojne banke (*Asian Development Bank*) za vzpodbujanje političnih možnosti pri nagovarjanju podnebnih migracij (Bettini, 2014: 185).

V kontekstu migracije kot adaptacije ne moremo tudi mimo več vzročnih in različnih dejavnikov migracij, med katerimi sta okolje in podnebje le dva od številnih (glej tudi Black idr., 2011a). V primerih, ko bi podnebne spremembe dejansko igrale vlogo migracijskega dejavnika, bi bilo namreč zelo težko določiti obseg njihovega vpliva (Boas idr., 2019). V ospredju politik in javnega mnenja so namreč še vedno tisti diskurzi, ki koncept podnebnih migracij dramtizirajo prek primerov »tonečih« otokov, ogromnega števila »podnebnih beguncev« ter porasta družbenih konfliktov, ki nastanejo zaradi tekmovanja za naravne vire. Tovrstne predispozicije namreč (pre)pogosto pozabljajo na mobilnost kot sestavni del življenja, ki zaradi iskanja boljših možnosti za preživetje vključuje občasno preseljevanje, ter na dimenzijo obstoječe družbene, ekonomske in okoljske ranljivosti.

V smislu intenzivnosti, pogostosti, rednosti in predvidljivosti je dinamika škodljivih učinkov podnebnih sprememb tesno povezana z ranljivostjo skupin in posameznikov, ki jih doživljajo na lastni koži. Neregularni in nepredvidljivi okoljski ali podnebni učinki z visoko intenzivnostjo bodo najhuje vplivali na lokalna ranljiva gospodinjstva in skupnosti. Po Adgerju se ranljivost kot koncept uporablja v obliki orodja, s katerim opišemo določene pogoje dovzetnosti za škodo, pomanjkanje in marginalnost v naravnih ali družbenih sistemih. Ta koncept potemtakem obstaja kot vodilo normativnim analizam tistih dejavnosti, ki zmanjšujejo tveganja in krepijo blagostanje. Poznavanje obstoječe ranljivosti lahko namreč znatno izboljša vedenje o vzdržljivosti prebivalstva, saj ta odraža prag družbenih ali institucionalnih dinamik družbeno-ekonomskih sistemov (Adger, 2006). Nezmožnost obvladovanja stresov pa ne pade kar z neba. Škoda, ki jo povzročajo podnebni učinki, je posledica obstoječih pogojev na površini in ne podnebne spremenljivosti ali spremembe podnebnega sistema. Diferencirani razpleti podnebnih vplivov na tleh so odvisni od družbene strukture, kar pojasni, zakaj osebe različnih družbenih identitet ter ekonomskih in/ali političnih ozadij pri srečevanju z enakim podnebnim dogodkom doživljajo različna tveganja. Različni izidi so tako rezultat »krajevnih« družbenih in ekonomsko-političnih razmer. Ribot sicer poudarja, da bi morala obstajati neka vrsta javne podpore, ki bi bila namenjena oblikovanju prilagoditvenih kapacitet, prilagojenih potrebam najbolj ranljivih (Ribot, 2010).

Sakdapolrak (2014) trdi, da je koncept družbene ranljivosti pripomogel h kontekstualizaciji povezav med podnebnimi spremembami in migracijami ter spodbudil razumevanje različnih interakcij: migracija kot večlokalna strategija preživetja je le eden od številnih načinov, kako gospodinjstva shajajo z različnimi družbenimi in okoljskimi/podnebnimi dejavniki ter se jim prilagajajo. Podnebje je v tem primeru le oddaljena determinanta

migracij, ki na odločitev za selitev vpliva prek veliko bolj neposrednih determinant, kot so izguba dohodka, zaposlitvene možnosti ter vir zaslužka (Irudaya Rajan in Bhagat, 2018). V tem smislu je migracija vrsta neuspeha, ki pa izvira iz propada lokalnih adaptacijskih zmožnosti. Te so namreč »bottom-up« način adaptacije (Hastrup, 2009), ki zmanjšuje ranljivost in krepí odpornost lokalnega prebivalstva na okoljske/podnebne strese (Sakdapolrak, 2014). Oseba, ki je ranljiva na učinke podnebnih sprememb, torej še ni potencialni podnebni migrant. Ranljivost je širše odvisna od razpoložljivosti uspešne »specializacije« posameznikov in skupnosti, torej od razpolaganja z lokalnimi strategijami odpornosti. Gre za kumulacijo tradicionalnih znanj, institucij, tehnologij, priložnosti za preseljevanje, pretoka denarnih pošiljk, režima pravic do posesti, eksistenčne ekonomije ter povezav med državnim in običajnim odločanjem (Raleigh in Jordan, 2010).

Sklep

Razprava o vplivih učinkov podnebnih sprememb na migracije ali vsaj na prisilno razseljevanje je v literaturi prisotna vsaj od pričetkov snovanja znanstvenih priporočil o podnebnem ustroju naše prihodnosti. Naraščajoči nabor raziskovanj s področja povezave med okoljem, podnebnimi spremembami in migracijami je še posebej v družbenih vedah deloma že prekoračil grožnje migracijskih eksodusov. Kljub temu pa je mogoče zaznati, da vidiki podnebnih migracij kot varnostnega vprašanja in grožnje še vedno brišejo mejo med racionalnostjo in podpihovanjem nevarnosti, predvsem v politikah in javnosti. Gre za zelo napeto razpravo, ki sega v jedra političnih, ekonomskih in moralnih ustrojev, obenem pa odpira konfliktna vprašanja o pravičnosti razmer, ki že nastajajo ali bodo nastale. Učinki podnebnih sprememb bodo tako ali drugače vplivali na preseljevanje prebivalstva, vendar tudi pod težo zanikanja, strahu ter nerazumevanja odločevalske ravni.

Namen prispevka je bil v omejenem obsegu zajeti zgodovinski pregled opredelitev pojmov, kot sta »okoljska« in »podnebna« migracija, predstaviti institucionalni okvir poskusov umeščanja migracij v toge okvire podnebnih politik ter osvetliti aktualnejša vprašanja o nastajajočih oblikah mobilnosti, ki stojijo na pragu vzpona političnih, strokovnih, žurnalističnih in javnomnenjskih traktatov o t. i. podnebnih beguncih. Če znanost in politike podnebne migracije še vedno vpletajo v razprave o varnosti in konfliktih, pa javne (četudi dobronamerne) razprave o »novih okoljskih beguncih« brišejo

mejo med realnostjo in domnevami, nenamerno podpihujejo spodkopane trditve neomaltuzijanskih retorikov in viktimizirajo nevidne žrtve podnebnih sprememb. Kdo so podnebni begunci in od kod bodo k nam prišli?

Mobilnost ter nemobilnost se lahko v tem kontekstu in glede na specifične razmere izrazita prek različnih oblik in pomenov. Podnebna migracija tako ni vedno zadnja možnost najbolj obupanih (Hastrup in Fog Olwig, 2012). Če že govorimo o migracijah, lahko skozi prizmo podnebnih sprememb spregovorimo tudi o nemigraciji. Ta je namreč lahko odgovor na ekonomsko nezmožnost (tudi prisilne) izselitve prebivalcev z degradiranih območij ali zavestna odločitev za vztrajanje v določenem okolju, ne glede na tveganja. Vsakršno sklepanje o družbenih posledicah podnebnih sprememb bi moralo vsebovati tehten premislek o družbenih, ekonomskih, političnih in okoljskih pogojih za ranljivost, pa še ta je pogosto omejena na predstave podrazvitosti revnega prebivalstva (Bettini, 2014). Z retoriko o t. i. »problematiki podnebnih migracij«, kakor jo naslavlja premnogo besedil, razprava o podnebnih spremembah in migracijah ne bo nikoli prečila meje napovedovanja kriznih časov in negotovih nevarnosti. Bolj tehtno se je torej vprašati, kdaj se bomo pričeli spraševati o pravicah in pravičnosti v odnosu do življenjskega okolja, podnebnih bremen in reparacij.

In še zadnje: V mesecu, ko je nastajalo pričujoče besedilo, je Evropska komisija predstavila predlog *Evropskega podnebnega zakona za podnebno nevtralnost EU*, v katerem predlaga ambicioznejše ukrepe za adaptacijo na podnebne spremembe. Med njimi je tudi zagotavljanje pravične tranzicije v podnebno nevtralnost. V skladu s Pariškim sporazumom snovalci namreč načrtujejo zmanjševanje družbene ranljivosti na podnebne spremembe ter zaščito evropskega prebivalstva (Evropska komisija, 2020: 10, 15), vendar brez načrtov za finančno pomoč državam/skupnostim pri srečevanju s stroški adaptacije. Katero prebivalstvo bo torej zaščiten?

Literatura

Adger, Neil W. (1999): Social Vulnerability to Climate Change and Extremes in Coastal Vietnam. *World Development* 27: 249–269.

Adger, Neil W. in Mick P. Kelly (1999): Social Vulnerability to Climate Change and the Architecture of Entitlements. *Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change* 4: 253–266.

Adger, Neil W. in Mick P. Kelly (2000): Theory and Practice in Assessing Vulnerability to Climate Change and Facilitating Adaptation. *Climatic Change* 47: 325–352.

- Adger, Neil W., Nigel W. Arnell, Richard Black, Stefan Dercon, Andrew Geddes in David S. G. Thomas (2015): Focus On Environmental Risks and Migration: Causes and Consequences. *Environmental Research Letters* 10: 1–6.
- Agrawal, Arun (2010): Local Institutions and Adaptation to Climate Change. V *Social Dimensions of Climate Change: Equity and Vulnerability in a Warming World*, R. Mearns in A. Norton (ur.), 173–179. Washington: The World Bank.
- Baldwin, Andrew, Christine Fröhlich in Delf Rothe (2019): From Climate Migration to Anthropocene Mobilities: Shifting the Debate. *Mobilities* 14(3): 289–297.
- Bauman, Zygmunt (2006): *Liquid Fear*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich (2010): Climate Change, or How to Create a Green Modernity? *Theory, Culture & Society* 27(2–3): 254–266.
- Bettini, Giovanni (2014): Climate Migration as an Adaptation Strategy: De-Securitizing Climate-Induced Migration or Making the Unruly Governable? *Critical Studies on Security* 2(2): 180–195.
- Bettini, Giovanni (2017): Where Next? Climate Change, Migration, and the (Bio) Politics of Adaptation. *Global Policy* 8 (suppl. 1): 33–39.
- Bevk, Matija in drugi (2017): *Pravna zaščita okoljsko razseljenih oseb: študija projekta*. Ljubljana: Pravna fakulteta, Univerza v Ljubljani. Dostopno na: <http://www.pf.uni-lj.si/media/studija.projekta.pdf> (23. marec 2020).
- Biermann, Frank in Ingrid Boas (2010): Preparing for a Warmer World: Toward a Global Governance System to Protect Climate Refugees. *Global Environmental Politics* 10(1): 60–88.
- Black, Richard (2001): Environmental Refugees: Myth or Reality? *New Issues in Refugee Research – UNHCR Working Paper* 24. Ženeva: UNHCR.
- Black, Richard W., Neil Adger, Nigel W. Arnell, Stefan Dercon, Andrew Geddes in David Thomas (2011a): The Effect of Environmental Change on Human Migration. *Global Environmental Change* 21(1): 3–11.
- Black, Richard, Stephen R. G. Bennett, Sandy M. Thomas in John R. Beddington (2011b): Migration as Adaptation. *Nature* 278: 447–449.
- Boas, Ingrid (2015): *Climate Migration and Security: Securitisation as a Strategy in Climate Change Politics*. New York: Routledge.
- Boas, Ingrid in drugi (2019): Climate Migration Myths. *Nature Climate Change* 9: 898–903.
- Brumen, Jerneja (2017): Okoljske migracije kot diskurzivni fenomen. V *Raziskovanje slovenskega izseljenstva: Vidiki, pristopi, vsebine*, J. Žitnik Serafin in A. Kalc (ur.), 205–219. Ljubljana: Založba ZRC.
- Brundtlandina komisija (1987): *Our Common Future*.

- Castles, Stephen (2002): *Environmental Change and Forced Migration: Making Sense of the Debate. New Issues in Refugee Research – UNHCR Working Paper 70*. Ženeva: UNHCR.
- El-Hinnawi, Essam (1985): *Environmental Refugees*. Nairobi: United Nations Environmenta Programme.
- Evropska komisija (2020): *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council: Establishing the Framework for Achieving Climate Neutrality and Amending Regulation*, (EU) 2018/1999 (European Climate Law), 4. marec 2020. Dostopno na: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/commission-proposal-regulation-european-climate-law-march-2020_en.pdf (24. marec 2020).
- Foresight (2011): *Final Project Report – Foresight: Migration and Global Environmental Change*. London: Government Office for Science.
- Füssel, Hans-Martin (2007): Vulnerability: A Generally Applicable Conceptual Framework for Climate Change Research. *Global Environmental Change* 17: 155–167.
- Hastrup, Kirsten (2009): Waterworlds: Framing the Question of Social Resilience. V *The Question of Resilience. Social Responses of Climate Change*, K. Hastrup (ur.), 11–31. Kopenhagen: The Royal Danish Academy of Sciences and Letters.
- Hastrup, Kirsten in Karen Fog Olwig (2012): *Climate Change and Human Mobility: Global Challenges to the Social Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gemenne, François (2011): How They Became the Human Face of Climate Change. Research and Policy Interactions in The Birth of the “Environmental Migration” Concept. V *Migration and Climate Change*, É. Piguat, A. Pécoud in P. de Guchteneire (ur.), 225–259. Cambridge: Cambridge University Press.
- Giddens, Anthony (2012): *The Politics of Climate Change*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Global Compact on Migration (2018): *Globalni dogovor o varnih, urejenih in zakonitih migracijah*, 13. julij. Dostopno na: https://refugeesmigrants.un.org/sites/default/files/180711_final_draft_0.pdf (23. marec 2020).
- Gnezda, Andrej (2016): *Okoljske migracije. Vprašanje varnosti ali pravičnosti?* Ljubljana: Umanotera.
- Hugo, Graeme (2012): Climate Change-Induced Mobility and the Existing Migration Regime in Asia and the Pacific. V *Climate Change and Displacement: Multidisciplinary Perspectives*, J. McAdam (ur.), 9–35. Oxford; Portland: Hart Publishing.
- Hugo, Graeme (2013): *Migration and Climate Change*. Northampton: Edward Elgar Publishing.

- Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC (2007): *Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability*. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the IPCC. M. Parry, O. Canziani, J. Palutikof, P. van der Linden in C. Hanson (ur.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC (2014): *Climate Change 2014: Synthesis Report*. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the IPCC. The Core Writing Team. R. K. Pachauri in A. Reisinger (ur.). Ženeva: Intergovernmental Panel on Climate Change.
- Irundaya Rajan, S. in R. B. Bhagat (2018): *Climate Change, Vulnerability and Migration*. London, New York: Routledge.
- Kajfež Bogataj, Lučka (2007): Sporočila medvladnega odbora za podnebne spremembe IPCC. *Ujma* 22: 152–159.
- Kajfež Bogataj, Lučka (2012): *Vroči novi svet*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Kniveton, Dominic, Kerstin Schmidt-Verkerk, Christopher Smith in Richard Black (2008): Climate Change and Migration: Improving Methodologies to Estimate Flows. *IOM Migration Research Series* 33: 1–71.
- Marolt Maver, Dominika (2010): Okoljski migranti. *Pravna praksa* 29(24/25): 24–26.
- Mayer, Benoît (2016): *The Concept of Climate Migration: Advocacy and its Prospects*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing.
- McAdam, Jane (2010): *Climate Change, Forced Migration, and International Law*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- McAdam, Jane (2011): Refusing “Refugee” in the Pacific: (De)Constructing Climate-Induced Displacement in International Law. V *Migration and Climate Change*, E. Piguet, A. Pécoud in P. de Guchteneire (ur.), 102–137. Cambridge: Cambridge University Press.
- McNamara, Karen E., Robin Bronen, Nishara Fernando in Silja Klepp (2016): The Complex Decision-Making of Climate-Induced Relocation: Adaptation and Loss and Damage. *Climate Policy* 18(1): 111–117.
- Morrissey, James (2012): Rethinking the “Debate on Environmental Refugees”: From “Maximalist to Minimalist” to “Proponents and Critics”. *Journal of Political Ecology* 19: 36–49.
- Myers, Norman in Jennifer Kent (1995): *Environmental Exodus: An Emergent Crisis in the Global Arena*. Washington, DC: Climate Institute.
- Piguet, Étienne, Antoine Pécoud in Paul De Guchteneire (2011): *Migration and Climate Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Raleigh, Clionadh in Lisa Jordan (2010): Climate Change and Migration: Emerging Patterns in the Developing World. V *Social Dimensions of Climate Change: Equity and Vulnerability in a Warming World*, R. Mearns in A. Norton (ur.), 103–131. Washington: The World Bank.

- Ribot, Jesse (2010): Vulnerability Does Not Fall from the Sky: Toward Multiscale, Pro-Poor Climate Policy. V *Social Dimensions of Climate Change: Equity and Vulnerability in a Warming World*, R. Mearns in A. Norton (ur.), 47–74. Washington: The World Bank.
- Sakdapolrak, Patrick (2014): Building Resilience Through Translocality. Climate Change, Migration and Social Resilience of Rural Communities in Thailand. V *Working Paper Series 1*. Bonn: TransRe.
- Sakdapolrak, Patrick, Sopon Naruchaikusol, Kayly Ober, Simon Peth, Luise Prost in Till Rockenbauch (2016): Migration in a Challenging Climate. Towards a Translocal Social Resilience Approach. *Journal of the Geographical Society of Berlin* 147(2): 81–94.
- Steffen, Will (2011): A Truly Complex and Diabolical Policy Problem. V *The Oxford Handbook of Climate Change and Society*, J. S. Dryzek, R. B. Norgaard in D. Schlosberg (ur.), 21–37. New York: Oxford University Press.
- Svet Evropske unije (2008): *Podnebne spremembe in mednarodna varnost*, S113/08, 14. marec. Dostopno na: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/sede310308climatechange_/SEDE310308climatechange_sl.pdf (22. marec 2020).
- United Nations Framework Convention on Climate Change (2016): *Report of the Conference of the Parties to Its Twenty-First Session, Held in Paris from 30 November to 13 December 2015: Decisions Adopted by the Conference of the Parties*. Pariz, 29. januar. Dostopno na: <https://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/10a01.pdf> (24. marec 2020).
- Valenčič, Erik (2006): Ekološki begunci. *Časopis za kritiko znanosti* 226: 100–111.
- Visoki komisar Združenih narodov za begunce, António Guterres (2007): *Opening Remarks to the 58th Session of the Executive Committee*. Ženeva, 1. oktober. Dostopno na: <https://www.antonio-guterres.gov.pt/opening-remarks-to-the-58th-session-of-the-executive-committee/> (20. marec 2020).
- Werner, Koko, Charles Ehrhart, Alex De Sherbinin, Susana Adamo in Tricia Chai-Onn (2009): *In Search of Shelter: Mapping the Effects of Climate Change on Human Migration and Displacement*. 2009 Climate Negotiations, Bonn, Nemčija. Bonn: United Nations University, CARE, CIESIN-Columbia University.
- Werner, Koko in Koko Van der Geest (2013): Loss and Damage from Climate Change: Local-Level Evidence from Nine Vulnerable Countries. *International Journal of Global Warming* 5(4): 367–386.
- Werner, Koko (2018): Coordinated Approaches to Large-Scale Movements of People: Contributions of the Paris Agreement and the Global Compacts for Migration and on Refugees. *Population and Environment* 39: 384–401.
- Wrathall, David J., Anthony Oliver-Smith, Alexander Fekete, Ebru Gencer, Marqueza Lepana Reyes in Patrick Sakdapolrak (2015): Problematising Loss and Damage. *International Journal of Global Warming* 8(2): 274–294.

- Zavratnik, Simona (2015): Okoljske spremembe in migracije: Trasiranje diskusije o ekoloških pregrancih. *Časopis za kritiko znanosti* 262: 38–54.
- Zetter, Roger in James Morrissey (2016): The Environment-Mobility Nexus: Reconceptualizing the Links Between Environmental Stress, (Im)mobility, and Power. V *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*, E. Fiddian-Qasmiyeh, G. Loescher, K. Long in N. Sigona (ur.), 342–354. New York: Oxford University Press